

Řeč pronesená na sjezdu bohoslovců a kněží
v Českých Budějovicích.

Dvor. rada prof. dr. A. Bráf:

Sociální vědy a kněz.

Zvláštní otisk z „Věstníku katolického duchovenstva“.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba v Praze.
Nákladem vlastním.

Slovutné shromáždění! Nezamýšlím pouštěti se do zevrubných výkladův ani o potřebě ani o cílech a prostředcích působení kléru v oboru otázky sociální, nýbrž chci hlavně naznačiti něco o studiu k tomu působení potřebném. Při tom výraz »otázka sociální«[•] béřu ve smyslu širokém, nikoli pouze v totožném s tak řečenou otázkou dělnickou. Neboť byt také otázka dělnická cílem a způsobem snah v oboru jejím se projevujících a osvědčujících i organisacemi a agitacemi nejbližších interesentů zaujímala zvláště význačné místo, přece netvoří, jak známo, jedinou ze záhad, jež náleží v obor tak zvané otázky sociální nebo jinak: není jedinou naší otázkou sociální; kromě ní máme tu řadu jiných právě my, kteří netrváme na stanovisku socialistickém a kterým tedy není na př. lhostejným zachování středních tříd výrobních, osud maloživnostnictva a středního i drobného stavu rolnického. O potřebě aktivné účasti kléru v praktických úsilích, která slouží řešení otázek sociálních, účasti o dobré vědění se opírající, pojednal jsem už na jiných místech, také ve schůzích podobných naší dnešní. Jen zkrátka bych naznačil, že nutnost této působnosti — rozumí se, že takové, jež v ničem se nezpronevřuje poslání církevnímu — a tedy i nutnost potřebných vědomostí, vysvítá mi především s hlediště prospěchu církve samé. Není myslitelné, aby mohl kterýkoli kněz ve kterémkoli kruhu působnosti své vykonávati vliv na mysl, chování a směry jednání těch

vrstev lidu, na něž má a chce působit, aniž by se staral o všecko to, s čím každodenní jejich zájmy souvisí, aniž by o tom měl názor opravdu osvícený. Při stejném duchu křesťanské nauky a mravních jejich východišť jest přece aplikace rozdílná v dobách s převládajícími naturálními formami hospodářství nebo vyspělého peněžního, rozdílná za místních uzavřeností hospodářských a společenských s nevyvinutými ještě tvary velkovýroby průmyslové a s malým rozpjetím dopravy i tržby nebo za vyspělých forem velkého podnikání s přístrojenými rozporů mezi zaměstnavateli a dělníky. Prostředí, v němž církev a služebníci její působí, nezůstává stejno. Žádný pilř jejich nauk se pro to nemění, ale aplikace těchto ve směru mravním minula by se s účinkem, kdyby nemohla neb nedovedla náležitě navazovati na životní poměry a zjevy dle dočasné konkrétní podoby a ducha jejich.

Pak jest tu další důvod, s prvým arci úzce souvislý. Povolání kléru ukládá příslušníkům svým mnohostranná těžká odřikání. Tím důležitější jest všecka posila, všecko vzpružení i takové, jež poskytuje povznášející vědomí o možnostech plodného působení na dráze takového povolání.

Avšak spatřuji v poskytnutí možnosti vydatného působení kléru v oboru otázek sociálních přímo zájem obecně lidský, a také spolu znamenitý zájem národní. Stačí s toho hledišť si představiti, jaký živel četný a inteligentní, historickou tradicí i organisací silný, s přčetnými příležitostmi ke styku s lidem a s nejrozmanitější, opravdu ohromnou možností ethického působení na duše lidské kléru jest. Jako Čech věru ani nemohu chápati, že jsou lidé, kteří nejen to vše nevidí a neocceňují, ale přímo by všecku působnost kléru v oboru otázek sociálních nejraději zakázali, zmařili, zamezili a znemožnili. Zde, kde běží o ryze ethické směry působení, kde jsou tak nevyhnutelný vlivy mravní, měli by k tomu nejméně příčiny přáti si, aby takový článek, v ústrojí národním od věků pevně utkvělý, zůstal co do působení na širší vrstvy lidu postaven na suchu. Měli by si přáti, aby hodně mnoho a vydatně mohl působiti,

aby byl k tomu jak nejdokonaleji vypraven. Tak by se aspoň mohlo soudit, kdyby pohřchu také filosofické názory světové, na posměch všemu filosofickému duchu a na největší újmu filosofie, nepoklesaly na hesla strannická se všemi důsledky strannického boje.

A tak bych, zejména co se týče vás, mladších účastníků tohoto shromáždění, kteří se vypravujete na trnitou dráhu praxe kněžské, nemohl jinak než opětovati slova, jež jsem promluvil k vašim soudruhům moravským r. 1902 na Velehradě: »Nevzdávejte se svých snah po studiu sociálním a věrně i vážně je sledujte. Poměry životní se mění, neustále nové útvary a s těmi nové problémy vznikají. Vaše povolání je příčinou, že budete k nim státi blíže než mnozí jiní, než tisíce lidí z intelligence našeho národa; ruku v ruce s lidem půjdete v jeho bolestech a trudech, v jeho radostech a nadějích. Jeho tužby a snahy budou doléhati k uším vašim, jeho konání denně se bude vyvíjet před zrakem vašim. Nejjitimnější hnutí jeho myslí vy často nejspíše poznáte neb můžete poznati. Na brány vašeho srdce bude doléhat jeho bída a často snad jen vy jediní byste našli klíč k jeho duši, abyste v ní posilili přesvědčení o mravní zodpovědnosti a povznesli ji z malátného zkrušení. Což je tedy přirozenějšího, než že vy musíte míti touhu, býti dobrými vůdci jeho, vůdci vypravenými stejnou silou vědění a snad mocnější snahou a láskou vroucnější, než mnozí ostatní, kteří se o to vedení budou s vámi rvát!«

Působnost kněze v oboru sociálním — zde tedy těžení z vědomostí a přesvědčení v oboru tom nabytých za účelem působení na lidi ve prospěch spravedlnosti a kulturního dobra na drahách práva a s cílem sociálního míru — jest možná dvojí měrou. Nejprve v užším okruhu, v oboru těch úkolů, jež samo povolání kněžské, služba církevní knězi ukládá. Vzpomeňme jen na př. na úkol kazatelský. Pak v širším působišti, přes meze vlastním povoláním dané, přes okruh kostela a školy. Mysleme při tom příkladně na účast ve schůzích a spolcích, literární a jinou činnost.

Vynikající kněz český, už pohřichu zvěčnělý — vynikající i postavením i povahou opravdu vzácnou a hlubokým zájmem náboženským — namítl mi kdysi, že nesouhlasí se snahami, aby kněz se pouštěl do otázky sociální i do politického a jiného veřejného života vůbec. Žeť má se obmezit na kněžský úkol, jenž každým takovým vybočováním trpí. V tom je jisté nedorozumění. Pokud jde o výše vzpomenutý užší okruh, jest prostě nemyslitelné, aby se kněz »do otázky sociální nepouštěl«. Toť by znamenalo, že se nemá starati o to, co se před branami kostela děje, o myšlenky, tužby a snahy, jichž věřící, pastýřskému úřadu jeho svěřeni, mají srdce a hlavy plny. Tedy něco nemožného, nemyslitelného. Připouštím však, že není věc tak prosta, na kolik jde o působnost vnější, když sahá přes meze výkonů povoláním kněžským samým daných. Jeť jasno, že v oboru téže otázky sociální — dejme tomu dělnické — a dokonce mezi různými třídami a stranami sociálními svádějí se zápasy často příkré; zřídka arci takové, aby v nich jen na jedné straně byla všechna pravda a spravedlnost. I jest pochopitelné, že se účtuje s újmami, jež by mohly vzejíti vlastní specifické působnosti klerikově, kdyby se příliš horlivě vrhal na taková zápasíště a vyvolával nebezpečí obžalob, že pomáhá štváti jedněch proti druhým. Ovšem: I když se všem takovým nebezpečím vyhne, najde příležitosti dost, aby bez takového nebezpečí mohl dobře působiti mimo kruh specifických výkonů svého úřadu. Každý arci za všech poměrů podvolí se poslušně příkazům svých představených, ukládajících v tom směru meze — ale doufejme, že příkazy samy budou dávány účelně a osvíceně, s rozhledem dostatečným, aby na konec újmy neutrpělo právě to, od čeho újma se míní odvrátit.

Má-li tedy působnost klerikova v oboru otázky sociální neb otázek sociálních býti církevně i obecně lidsky užitečnou, ano samo plodné a úspěšné vykonávání jeho úřadních povinností, pokud při něm jde o mravní vedení věřících, vlastně teprve dokonale možným, potřebí jest k tomu jistého vědění, které jest také odborného rázu, může jen z odborných pramenů

slovem neb písmem býti získáno. A je to nemálo ob-
sáhlý obor, tak řečené vědy sociální. Dokud pak o vzdělání v nich není postaráno při učilištích theologických neb jinými příležitostmi, odkázán jest každý kněz neb nastávající kněz, jenž se ho dodělati chce, na dráhu samouctví. I vydán jest všem nebezpečím samoučného studia, především nebezpečí neracionálního postupu, nevhodného počátku — jaký vliv mívá na nás první kniha z nějakého nám nového oboru, jež se dostane často pouhou náhodou do našich rukou! — nebezpečí špatného uzákladění a nekritičnosti pojetí. Uvážíme-li, že nutkové potřeby života a často pravý hlad po poučení jest příčinou, že jednotlivci toho poučení o své újmě hledati musí, spočívá již v těchto nebezpečích samouctví pohnutka, aby péče o včasné odborné návody během studií theologických nebyla opomíjena.

V mezích času, které bych nerad překročil, pokusím se tedy podati některá upozornění, která nebezpečím těm lze se vyhnouti při samoučném postupu, po případě i při návodu, jež by nepodával skutečný odborník.

Hlavní důraz z oboru tak řečených věd společenských kladu pro účel dotčený na vědu národohospodářskou. Ne že náhodou sám jsem jejím učitelem, ale pro to, že je svým předmětem nejbližší tomu oboru problémů, který tu mám na zřeteli. Jsouc hlavně, u mnohých autorů výhradně, naukou o typických tvarech ukojování hmotných potřeb a pravidelnostech při tom se naskytujících, jediná může vyjasniti velké spory přítomné, které souvisí právě s touto stránkou života společnosti lidské, a s podmíněným jí rozdělováním důchodův i tvořením, úpadkem neb vzrostem určitých společenských tříd na půdě daných právních řádů. Ovšem slycháme často, že sociální otázka je ethickou otázkou. Pravda to tak nesporná, ale také tak hluboká, jako bych řekl, že tato sklenice je nástrojem k pití. K tomu není potřebí mnoho rozumu, aby se poznalo, že tu jde a jíti musí o jistá vřdčí hlediska ethická, a to ještě nikdo nepopřel, kdo se sociální otázkou literárně neb

jinak zabýval. Kdyby však byla pouze otázkou ethickou, t. j. takovou nejen v cíli, ale i prostředcích, mohly by nám všem býti lhostejny právní řády, mohlo by nám býti lhostejno, zda a jak se zákonně upraví či neupraví doba pracovní neb pojišťování dělnické, tím méně by se nás dotýkaly velké základní instituce práva občanského, jako jest vlastnictví, dědické právo a pod. A přece se o tyto veliké stěžejné instituce práva majetkového (včetně v to i dědické) právě zásadně točí všechno socialistické učení. Programy sociální demokracie od prvního do posledního bodu jsou požadavky a návrhy právních úprav pro konečný cíl i pro stupně k němu vedoucí. Sám konečný cíl je venkoncem obraz zvláštní úpravy právního řádu, ovšem nemálo radikální. Kdyby kdo se mohl spokojiti s thesí, že otázka sociální jest otázkou ethickou, bylo by to křesťanství, které své veliké altruistické učení o lásce k bližnímu dovedlo štěpovati na každý kmen právních řádů. Ale ani s hledišť křesťanského není lhostejno, zdali a jaká se poskytuje zákonná ochrana v příčině práce žen a dětí, zdali a jak se právně zabezpečuje opatření dělníků pro stáří, nezaměstnanost, jaké účinky vykonává přemoc pojící se k vlastnictví výrobních prostředků a j. V tom celkem spočívá přednost spisů národohospodářských o sociální otázce, že bývají aspoň většinou psány spolu od znalců práva, jsou naukami o procesu hospodářském na kolejkách určitých právních řádů probíhajícím — zkrátka mívají o této stránce věci odbornicky jasný názor a potřebné vědění, což spisy z jiných kruhů řídkěji. Mimořádně řečeno, kdyby se jednou vážně pomýšlelo na odborné výklady na theologických učilištích pro přípravu k studiu sociálních věd, vedle národního hospodářství měla by tu míti místo encyklopedie právní.

Snad se mnohý z přítomných podivil, že raději nedoporučím hlavně tak řečenou sociologii. Proti sociologii jako obecné vědě společenské stojí národní hospodářství, právo, nauka o státě, nauka o ethnických skupinách lidí a j. jakožto společenské vědy speciální. Tyto speciální vědy nemají se ke všeobecné, k sociologii, jako části k celku. Ony nepovstaly dle příkazu

určitých logických dělítek, nýbrž počátek vzaly různě u rozličných národů a v nesejných dobách dle příkazu praktické potřeby. Právověda už ve starověku, národní hospodářství teprve v čase po objevení Ameriky. Ony každá jdou za cílem svým metodami, jež k předmětu jejich přiléhají. Sociologie nemůže býti pouhou jejich sumou, tak jako když více sešitů svážeme v jeden svazek, nýbrž něčím, co obsahuje společné, nejvyšší, nejobecnější principie všech. A to právě jest dosud naprosto nehotové, skoro jen pouhý plán, o jehož řešení se činí pokusy oplývající rozpory a jednostrannostmi. Protože jest tu mnoho problémů a vesměs hodně povšechných, dráždí to lidi, dává podnět ke mnohým i ženiálním myšlenkám — jak to bývá, zpravidla stejně jednostranným jako duchaplným — ale otevírá také přímo ohromné rejdiště diletantismu, který na půdě speciálních věd s jejich přesnějšími metodami a kriticky ustálenějšími měřítky úspěchu tak lehko by se nedodělal. Odtud se vysvětluje nedůvěra, kterou velká část předních vědeckých pěstitelů speciálních věd společenských má proti tak řečené sociologii, jejíž pěstitelé za to navzájem zasedávají rádi na soud nad speciálními vědami s onoho hledišť povýšeného, na němž se nepocituje potřeba věc souzenou odbornicky znát. To dobré má pro nás však přece tak řečená sociologie, že jest stále živou upomínkou, připomínající předmětné souvislosti všech těch jevů, jejichž jednotlivé stránky pěstují speciální vědy společenské, často na tyto souvislosti a na svůj vlastní nutně abstraktní ráz zapomínajíce; že jest stále živou hlasatelkou o nutnosti jistých pojmů všech věd speciálních, jistých vzájemných zřetelů, ne-li už přímo o nutnosti společného uzákladění. Positivní výsledky její jsou ale dosud skrovné. Co nejlepšího jest v ní, jsou vlastně jen vypůjčené neb usurpované výřezy ze speciálních věd. Kdo trochu zná obojí, snadno najde hojnost dokladů.

Budeme-li se tedy obrátiti studiem národního hospodářství, jaké věci budeme míti na zřeteli, abychom neupadli v nebezpečí nekritičnosti diletantské? Chci jen některá důležitější hlediska zběžně naznačit.

Nejprve nelze ani dost s důrazem upozorniti, abyste povždy dobře lišili theoretické úkoly od praktických, theorie od praktických nauk. Nikde to není tak důležité jako zde, poněvadž si lidé představují, že národohospodářská věda obsahuje vlastně návod, kterak se má dobře hospodařit, sbírku zásad, co mají jednotlivci dělat, aby se jim v hmotné příčině dobře vedlo, a co má dělat stát, země, okres, obec, aby se všem jejich příslušníkům nebo co největší jich většině jak možno nejlépe dařilo. O tomto posléz řečeném, o tom, co má činiti stát a vůbec veřejná moc k hospodářskému dobru svých příslušníků, se sice v národohospodářské vědě opravdu také jedná, a to právě jest předmětem praktické nauky čili politiky národohospodářské, která se zase rozpadá v jednotlivé politiky jako agrární, průmyslovou, obchodní, dopravní, finanční a jen v souvislosti s těmi věcmi je možná politika sociální, jejímž cílem jest upravení poměrů společenských tříd. Neznašená tedy rozdíl theorie a praktické nauky snad rozdíl knihového návodu a provádění skutečného (jak to hovoří obecnému způsobu líčení »theorie« a »praxe«), nýbrž teorií na rozdíl od řečených praktických nauk čili politik — vykládajících, co má býti — vyrozumívá se učení o tom, co jest, ne arci pouhá sbírka vědomostí o jednotlivých jevech a úkazech, ale učení dle jednotných hledisek spořádané o pravidelnostech ve tvarech a souvislostech těch skutečností. Tedy, abych to snad ještě určitěji příkladem znázornil, předmětem theorie národohospodářské bude poznati typické průběhy hospodářského života na půdě různých dřívějších i přítomných právních řádů. Pro vaše účely bude nejdůležitějším typický průběh hospodářského života na půdě řádů nynějších. Nepůjde při tom zatím ani o to, jaká na př. má býti mzda a jestli zásadně neb z důvodů prospěšnosti přiměřeno stanoviti zákonnou míru úrokovou, nýbrž o to, kterak se mzda tvoří, když platí v zásadě úplná svoboda smlouvy mezi podnikatelem a dělníkem, na jakých činitelích závisí míra úroková za volnosti smlouvy zápůjčkové, která platí v novověkých občanských zákonících evropských a t. p.

Chápeme-li poněkud, co se vyrozumívá rozdílem theorie a praktické nauky v oboru národohospodářském, jako arci obdobně v oboru všeliké vědy společenské, můžeme nyní na rozdíl ten navázati další uvažování.

V theoretickém směru jest nanejvýše důležité, abychom si vždy uvědomili základní sociálně-filosofické východiště autorů. To jest, mimochodem řečeno, vlastně pravý sociologický problém a v jistém směru více než sociologický, totiž s celkovým světovým názorem souvislý, z něho se prýstící. Problém vždy zajímavý, ale také krutý oříšek. Nebylo by dětinštější představy nad tu, že základy věd jsou jasny jako ty horské pramínky, průhledné, pevně zjištěné pravdy. Naopak. U bran všech věd stojí jisté víry (když také ne zjevené), to jest jisté předpoklady rázu axiomatického, nedokázané a nedokázatelné pomůckami a prostředky našeho rozumu, předpoklady, jež přijímáme, protože se nám zdají samozřejmými podle sklonu našeho nazírání, jež nám dalo vychování nebo pro které nám na vžávkách rozhodování přikládá přívazek náš cit. U mnohých lidí tu prostě rozhoduje, co se jim vyličí jako názor moderní. A nemyslete, že taková sociálně-filosofická východiště jsou důležitá jen pro nás, kteří se z povolání obíráme sociálními vědami. Též o přírodních to obdobně platí, kteréž si arci nyní uvědomují stále více hranice svého poznání a rozpomínají se, že není jejich účelem ani jejich možností, aby nám vysvětlily původ věcí a povahu příčin, že spíše mají jen úkol spořádaného, pro ducha našeho dostatečně ekonomického popisu jevů (typového arci), abychom mohli tak snáze ty jevy ovládati a po případě svým účelům služebnými činit.

Tedy ta sociálně-filosofická východiště, názory opravdu základní, ale vždy axiomatické, regulativy a direktivy našeho pojmání věcí, několik hezkých dvojic si tu předvedeme.

Nejprve rozdíl materialistického názoru světového od jiných, které toho rázu nemají, připouštějící větší menší měrou jistou svobodu lidského rozhodování, třeba podle motivů vlivům prostředí podleha-

jičích. Materialistický názor společenskofilosofický zakládá se v přesvědčení o pevných přirozenozákonných nutnostech, podle kterých všecko lidské dění probíhá, při čemž tedy důsledně nejen není žádného zásahu vyšší moci, nýbrž s druhé strany také ne osobní zodpovědnosti jednotlivců, ani možnosti záměrnými usneseními a akcemi kolektivními (na př. státními) provést něco, co by již samo o sobě se nedostavilo s nutností zjevům samým immanentní, co by z nich samých už od počátků počátků nevyhnutelně nenásledovalo. Každé jiné veřejné opatření, předpis státní a pod. jen ruší »přirozený« t. j. nutný průběh, jenž na konci přece vítězí. Takového materialistického rázu jest společensko-vědecké učení západoevropské v XVIII. věku, o němž se ihned zmíním. Ale nebylo tu něčím zcela, z brusů novým, jakož vůbec materialismus filosofický má už rázovitě zástupce ve starověku. Každý novější materialistický názor jest spolu monistickým, t. j. vyvozuje všechno dění ve světě z jediného principu nebo jinak: zná jen jeden svět na rozdíl od dualistických názorů s jejich zásadní dvojicí světa fyzického a duchového.

Charakteristickým znakem společenskofilosofického materialismu v XVIII. věku byla jeho individualistická podoba. A tím přecházím ke druhé sporné dvojici, k individualismu a kolektivismu. Také individualismus jest starého původu. Základy jeho vynuty jsou už v řecké filosofii předplatonské. Plato byl kolektivistou. Nového velikého rozmachu dodělává se názor individualistický v XVIII. věku, kdež také osnovně ovládá tvořící se tehdy novou teorií národohospodářskou, tak řečenou fysiokratickou, jejíž pokračovatelem jest slavný Adam Smith. Poslední jeho epigonské výběžky v národohospodářském učení tvoří tak řečené manchesterství, ve kteréž ale se již valně připlétá rozumování utilitárního rázu. Okolo obou těchto základních, vůdčích názorů točí se všechny společenské teorie. Individualistickými jsou všechny, podle kterých povstávají všeliké útvary společenské, stát sám i hospodářství národní, z potřeb, pudův a snah jednotlivcůch.

Jednotlivec není jen stavivem společnosti, nýbrž i účelem společnosti; ukojení jeho potřeb cílem, společenský útvar jen prostředkem. V kolektivismu platí opak. Celek je přední a hlavní; jednotlivci, z nichž je složen, jsou tu jen pro ten celek. I my v tomto shromáždění jsme více méně uvědoměle buď individualisty, neb kolektivisty podle toho, má-li v nás vrch přesvědčení, že stát a jiné společenské celky jsou tu k vůli jednotlivcům, z nichž jsou složeny, že trvají pro jejich potřeby a cíle, či naopak, předchází-li celek jako vyšší, jehož prospěchům jest jednotlivec podroben, jehož dobru i své podrobiti jest povolán a povinen. Jenže lidé často bez hlubšího přemýšlení jednu neb druhou stránku stavívají do popředí, jak se jim právě hodí, stát na př. pojímají individualisticky, národnost kolektivisticky. Individualismus XVIII. věku byl zároveň materialistický, ježto měl za to, že přirozené zákony společnosti přicházejí k platnosti volným osvědčováním potřeb, prospěchů a cílů každého jednotlivce.

Třetí dvojice rozhodných názorů dána jest rozdílem pojmání kausálního či teleologického. Kausální názor je rázovitým pro všecko novověkou vědu přírodní, anať nepředpokládá určité dané účely (což jest právě podstatou teleologického pojmání), nýbrž všecko dění vysvětluje jako nutný následek z příčin, ze kterých každá jest následkem atd. Ovšem i přírodopzpytcům uklouzne ve snaze po jistých obecnějších hlediskách někdy věta jako: příroda sleduje ten a ten účel — ale to je myšlení teleologické, nesvědčící aspoň duchu, v němž novověké přírodní vědy byly vybudovány. Vidíme zase, že každý materialistický názor je kausální, zásadně vylučuje všecko zasahování vyšší moci, všechny účely předem stanovené, zná jen nepřetržitou řadu příčinových spojitostí. Naskytují-li se přes to v přírodě, v ústrojích tělesných a j. tak řečená zařízení účelná, t. j. pro naše snahy a potřeby, pro zachování života vhodná, tedy je vysvětluje kausálně tak řečeným přirozeným výběrem. Jsou ale vedle těchto i jiné kausální názory, které připouštějí tak řečenou kausálnost psychickou, v níž pojímá se vše dění jako

účinek motivů, mezi kterýmiž však v jistém větším menším rozsahu se rozhodujeme svobodnou volbou. Na této psychologické kauzálnosti pohnutkové spočívají novější národohospodářské spisy, ona především jest podkladem charakteristických methodických postupů.

Tím spolu přicházím k další otázce, k methodě, jakou jednotlivé poučky povstávají. Veliký má dosah, samouk zřídka jej pochopuje, aspoň nevěnuje mu dost soudné pozornosti. Na methodě, pomocí jejíž nějaká poučka povstala, závisí totiž formální povaha této, jíž zase jest podmíněna míra věcné platnosti poučky. Abychom si to znázornili příkladem: Jistě že sta lidí devadesát se bude domnívat, že známý zákon o tvoření ceny, jejíž cituje kde kdo jako zákon o nabídce a poptávce, jest založen pouhopouze na obsáhlé zkušenosti v nespočetných případech nabyté (na obsáhlé indukci). Zatím není, je to naopak zrovna rázovitá poučka abstraktní. My víme, že ve skutečnosti, při prodeji v malém za tytéž věci platí různí lidé různé ceny podle toho, umí-li či neumí-li či snad nechťejí-li smlouvat. Druhdy zase požadují se různé ceny za tutéž věc dle kabátu kupovače. Anebo zase při mnohých předmětech denní spotřeby ovládá ceny usálený obyčej atd. Zákon nabídkový a poptávkový, který ostatně není tak jednoduchý, především ne tak mechanický, jak by se na první pohled zdálo, povstal tím, že si lidé představují četné kupce a nabízeče vesměs vedené snahou po největším osobním prospěchu, při tom značně prozíravé a bystré, že až tak říkajíc okolo rohu vidí a náležitě znalé všech poměrů příslušné výroby a odbytu. Předpokládá se dále, že trhuje se za úplně volné soutěže. Teprve z těchto spleťtých předpokladů vzniká věta (zákon cenový), že cena stoupá a klesá v přímém poměru s poptávkou a v obráceném s nabídkou a při tom typický zjev »poptávka« a »nabídka« není o sobě ještě určen ani množstvím osob na obou stranách, ani množstvím zboží přítomným na trhu, nýbrž celou řadou jiných hospodářsko-psychologicky velmi subtilných, ale přece závažných momentů. Jen tam, kde všechny ty předpoklady jsou úplně dány, řečený »zákon« jako

pravidlo při tvoření cen se osvědčuje, více tedy na burse, v koupích a prodejích ve velkém. Co platí o něm, platí o všech jeho aplikacích na př. pro tvoření úroku nebo mzdy. Individualistické učení přírodovědné (materialisticky) pojímané vidělo dokonce v úplně svobodné soutěži vůbec jediný přirozený základ tvoření ceny. Uvidíme hned, k jakým dalším aplikacím toto pojímání vedlo. Nesmíme však poučky, jako klíč k poznání a vysvětlení jistých jevů velecenné, ale jen za určitých předpokladů platné, beze všeho užívati k vysvětlení každé skutečnosti, anebo činiti si ji vodítkem ve všech případech praxe. U každé poučky musíme si uvědomiti, jakou logickou operací povstala, abychom chápali meze její platnosti. Jestliže tudíž na příklad podrobným sledováním jednotlivých případů a vysuzováním z nich — tedy indukci — přicházím k poznání, že z případů A plynulo vždy Z, a zdá-li se nám, že jsme z těch případů vyčerpali se zřetelem na různé okolnosti dost, budeme náchylni tvrditi, kdykoli nastane jev Z, že bylo jeho příčinou A. Ale přece se můžeme mýlit. Mohloť Z také povstati z kombinace jiných příčin. Proto nám dávají pravidla, takovou zkušenostní cestou nabytá, větší menší míru skutkové pravidelnosti, pravděpodobnosti, ale zřídka jistotu větší než pravidla pečlivou cestou abstraktní získaná. Jisté pravidelnosti, a platí to o základních, jinou než zkušenostní cestou přímou zjistiti se nedají. Ale nejčastější omyly povstávají z ukvapených povšechnování jistých zkušeností, tedy z ukvapených generalisací. My ale vůbec nikdy nebudeme nějaké teorii rozumět, když si methodický její původ nevyjasníme.

Co se týče nauky praktických, tedy těch zmíněných různých politik — při nichž jde o zásady jednání (maximy), o to, co býti má — i tu jeví obojí zřetel dosud v úvahu vzatý veliký dosah, i základní společensko-filosofická východiště i metoda získání jednotlivých pouček theorie. Kde platí názor materialistický, tedy předpoklad přímých, kauzálně nutných spojení, tam samozřejmě nelze připustiti, že by nějakou vůlí jednotlivců neb jakýchkoliv svazků lidských tyto

nutné průběhy a vývoje se daly změnit. Buď se tedy tím, co na př. státní moc nařídí, jen to podporuje, co by samo sebou bylo nutně nastalo, nejvýše tedy se překážky odstraní, průběh urychlí, anebo se opatření provedené těm pravidelnostem, z povahy skutečnosti s přirozenou nutností plynoucím, přičítá, a pak se spáchal hřích na přirozeném řádu věcí, jenž tak či onak se vymstí a účel zamýšlený zmaří. Proto jest vlastní praktickou naukou všech podobných učení: nechati věcem volný průběh. Proto i politikou materialistického individualismu byla svoboda, svoboda živnosti, svoboda trhu, svoboda smlouvy pracovní i úrokové, svoboda v zahraničním obchodě.

Kde naproti tomu theorie nepředpokládá přísné kausální nutnosti ve smyslu přírodovědném, tam narůstají pozitivní úkoly politikám a povaha jejich je věcně jiná. Není především — a to z příčin, které jsem příkladem naznačil při zmínce o methodické povaze cenového zákona — politika pouhou a přímou aplikací theorie. Jsme-li nespokojeni se stavem jistých poměrů, stavíme si na základě kritiky jejich nové ideály, s hlediště ethického žádoucí neb aspoň nezávadné a za pomoci theorie vyhledáváme pro ně vhodné prostředky. Protože pak jsou možná různá ethická přesvědčení, jsou právě zdroje jejich různé, vyplývá z toho i různost praktických nauk, z čehož spolu vyplývá toto: Theorie, vyjímajíc materialistické, jsou s hlediště církevního indifferentní, není žádné specificky křesťanské nebo katolické theorie národohospodářské; nanejvýše tu budou mít větší úlohu hlediště teleologická, ale nebudou na závalu připuštění psychické kauzality k výkladu pravidelností v jevech a vztazích hospodářských. Ovšem ale jsou možny praktické nauky čili národohospodářské politiky »křesťanské« nebo »v duchu křesťanském osnované«. A nemusíte se toho báti. Až ku podivu srovnávají se mnohé tak řečené světské ethiky s cíli ethiky křesťanské v oboru hospodářské a také zvláště sociální politiky.

Obrátíme-li se odtud — majíce na zřeteli vše, co o rozdílu teorií a nauk praktických bylo řečeno —

k tak řečenému socialismu, můžeme nyní pochopiti také rozdíl socialismu jako theorie a socialismu jako nauky praktické (jinak: socialismu jakožto určitého směru politiky sociální). Jsou nauky socialistické, které mají ráz teorií, a jiné, které jsou pouhými naukami praktickými. Ten rozdíl zase naprosto neznámená rozdíl knihového učení a praktického provádění; v obojím smyslu jde o nauky. Socialismus jako praktická nauka záleží v tom, že někdo uznává nemožnost uspokojivého výsledku pro obecné blaho na půdě nynějších zřízení, praví: změňme je, zrušme vlastnictví soukromé (ať už na všech prostředcích výrobních i na jistých trvalých spotřebních, jako jsou na př. domy obytné, nebo aspoň na pozemcích), a místo soukromého vlastnictví na těchto předmětech zavedme pospolitě, při čemž společný vrchní orgán, snad na nejdemokratičtějším základě dosazený, říditi bude všecku výrobu i všecko přidělování důchodů, aby toto zejména bylo spravedlivější. Takového rázu socialistických nauk bylo plno v dřívějších dobách až do konce první polovice XIX. věku. Původci jejich byli po většině projektanti značnou obrazotvorností nadaní, ale velikým citem vedení a prodchnutí láskou k lidstvu, byli mezi nimi někteří lidé nezávadně křesťanští.

Jinak vypadá socialismus jako theorie. Příkladem jeho jest učení Marxovo. Marx není projektantem, který by pouze radil, co a jak učiniti lepším, osnova- telem návrhův a plánů. Jeho důmyslné učení je teorií podle základního rázu sociálně-filosofického materialistickou, a to na rozdíl teorií toho rázu ze století XVIII., teorií vývojovou. Podle ní jest všecka historie lidstva dějem, který s neodvratnou nutností vede ke konečnému přetvoření společnosti lidské v socialistickou, kolektivistickou, a toto přetvoření nezávisí na lidské libovůli, nýbrž nezbytně vyplyne z hospodářských poměrů, jež stále více a bezpečněji k tomu cíli tíhnou. Není tu arci dnes místa, probrati a vykládati všechny nitky a živly toho přísně kausálně pojatého pásma vývojového. Dostačí tedy připomenutí, že ono socialistické přísti, které z příčin vnitřní nutnosti samo se

postupně vytváří, ku kterému naše zřízení nynější jest přípravou tak nutně k němu vedoucí, jak ono samo nevyhnutelně povstalo z dřívějších, nezávisí tedy na tom, chceme-li je čili nic, ani na tom, chtějí-li je sami dělníci, ono s tou nutností nastane, s jakou vyrovnáním elektrických napětí nastává hrom a blesk. Naše nynější společnost a její zřízení není tedy nehorší, není vůbec špatnou, ona jest nejlepší ze všech dosavadních, neboť vede k ještě lepší formě společnosti, je přechodným tvarem k příští socialistické. Důsledně není tudíž příčiny rozhořčovat se nad kýmkoliv, věci jsou takové, jaké býti musí, a hnutí proletářské nemá jiného cíle a nemůže míti jiného účinku, než urychlovati tento vývoj odstraňováním jeho překážek. Arcit sami přívrženci Marxovi ve veliké organisaci sociální demokracie nedrží se důsledně direktiv z takové nauky vyplývajících. Její materialistická osnova jest příliš těžká a abstraktní. Oni oplývají rozhořčenou, tupivou a podezřavou kritikou naproti osobnostem a celým třídám, tisk jejich z ní takměř žije, v ní hledá svou agitační sílu. I jest v tom vlastně, jak Stammer správně míní, doklad, že ani přívrženci Marxovi v širokých vrstvách nepojímají a nechápou socialismus jako teorii — nebudili by také tolik agitačního a organizačního zápalu — nýbrž také jen jako nauku praktickou.

Po tomto stručném rozhledu bude nyní možno vysloviti se o poměru církve a kléru k socialismu.

Předeslal bych jen jednu poznámku, snad zbytečnou. Týče se běžného laického pojmání socialismu. Co všechno není našemu obecnému člověku socialismem, zvláště má-li trochu s kopce na dělnické hnutí! Toho názvu nesmíme užívati s mlhavou neurčitostí. Pohříchu přispívá k mlhavosti i názvosloví v písemnictví a politické agitaci zobecnělé. Mluví se na př. o křesťanském socialismu, o kathedrovém socialismu, státním socialismu a pod. A vše to jest docela jiného rázu, nežli učení, které pojímáme jako ten socialismus, v pravém smyslu, tedy ten »zlý« a obávaný v očích našeho měšťáctva. Právě takových pojmů, o které se točí velká časová hnutí a spory, mělo by se užívati ve smyslu

přesném. Ale buď si. To, co jaksi obecně se chápe jako ten zlý neb výstřední, vlastně ten pravý socialismus, jsou všechna učení, podle kterých buď náš vývoj sám s přirozenou nutností vede ke kolektivisování výrobních prostředků, výroby a rozdělení důchodů (Marxismus), neb která aspoň za toto kolektivisování se přimlouvají, navrhujíce prostředky. Mohli bychom tedy užiti názvu: kolektivistický socialismus. Jej jsem měl na zřeteli, mluviv dříve o socialismu jako teorii neb jako pouhé nauce praktické. I budu jej nadále prostě zváti socialismem. Jest zajisté zřejmo, že je to hotový zmatek pojmů, směšuje-li se všechno dělnické hnutí se socialismem v tomto smyslu. Organisují-li se na př. dělníci v jednotách odborových, aby společnou úmluvou, vylučující soutěž mezi sebou, jednomyslně vystupovali naproti zaměstnavatelům v příčině podmínek práce a mzdy, není to nic pojmově socialistického, i když to činí a pořádají dělníci socialističtí. Oni nečiní nic jiného, než co činí podnikatelé tvořící mezi sebou kartely, aby si soutěž nestlačovali ceny, nic jiného než co činí zaměstnatelé, když se umlouvají o době pracovní a sazách mzdových pro své dělníky. Tito všickni řeceným svým jednáním trvají úplně na půdě nynějších zřízení, oni jednoduše místo soutěže vzájemné staví úmluvu a jednotné postupy. Nebojují tím proti soukromému vlastnictví na půdě a jiných prostředcích výroby, za odstranění podnikatelského způsobu výroby, za zrušení dělnického a zaměstnatelského poměru. Ano osvědčuje se vlastně každou takovou úmluvou bezděčně jejich víra, že jest možno poměry jejich zlepšiti také na půdě nynějších zřízení. Také stávka není o sobě ničím socialistickým, jako né výluky, jež nyní provádějí podnikatelé. Stávky byly v dobách, kde se lidem ještě o socialismu jako nějaké organizační myšlence ani nezdálo. Popřítí nelze arci, že také sociální demokracie, tento veliký šik vyznavačů socialismu stříhu Marxova, organisuje dnes odborové jednoty, ač jejich kolébka stála v liberálních organisacích dělnických, a že kromě praktických cílů odborové organisace má při tom na zřeteli semknutí soudruhů k vydatnější agitaci pro konečný cíl,

tedy užívá dnes organisací odborových spolu pro své další účely. Ale na podstatě prostředku tento pobočný jeho účel nic nemění. Ostatně trvají dnes odborové organizace katolického dělnictva, u nás též národního. V Anglii veliké trades unions byly původně docela nesocialistické, novější dobou se teprv k socialismu přidávají.

Ptejme se tedy nyní, pojem sobě vyjasnivše, zdali se dá tvrditi, že socialismus v našem pevně vymezeném smyslu je v odporu s učením církve? V této povšečnosti nebyl by to výrok správný. V odporu s názorem a celým duchem křesťanství jest toliko socialismus jako theorie, neboť jeho známá dosud formule spočívá na sociálněfilosofickém názoru materialistickém a pro tuto příčinu jest v odporu s křesťanským názorem vůbec. Jinak se to má se socialismem v podobě nauk praktických. Podotkl jsem již, že původci mnohých takových nauk byli nezávadní křesťané. Jesuité sami pokusili se v Paraguai o kolektivistické zřízení. A církevní řády, řehole mnišské (kláštery), což není základ jejich zřízení socialistický — vzdání se soukromého vlastnictví v poslušnosti k hlavě vedoucí? Proti socialistickým osnovám reformy společenské, tedy proti socialismu jako nauce praktické sluší tudíž postupovati jinak. Kdokoliv, i na půdě církve, chce se rozhodnouti o jeho zásadním přijetí neb zamítnutí, musí zkoumati obsah příslušných plánů s hlediště proveditelnosti na základě známé nám povahy lidské. Musí si položit otázku, nekladou-li přílišnou důvěru v potlačení egoismu lidského, když předpokládají o lidech dobrovolné podrobení řádům, které na nich budou požadovati, aby stejně horlivě byli činní u výrobě jako nyní, byť jejich odměna závisela výlučně na uznání řídicích autorit nebo byla bez ohledu na stupeň přičinění a zásluhy pro všechny rovnou, když předpokládá u řídicích osobností toho ohromného budoucího ústrojí výroby a rozdělování důchodů takovou míru intelligence, horlivosti, jakou v našich poměrech jen snaha po zisku v podnikatelích vzbuzuje, a takovou míru nestrannosti a spravedlnosti, která nikomu nedovede ukřivditi. Naše

pochybnosti, soudíme-li takto o socialismu jako praktické nauce, neplynou z důvodův ethických, nýbrž z psychologických.

Co asi jednou v dálné budoucnosti bude, žádný nedovedeme předpovědět i jen s přibližnou bezpečností, jen tolik lze říci, že při lidských povahách, jaké jsou, jaké je známe, neslibují plány podobné ještě dlouho zdaru. Proto se rozpakujeme, obětovati pro tak nejistý výsledek zhola základy našeho nynějšího zřízení, a snažíme se sociálními reformami odstraňovati nepřiznivé účinky těchto na dobro širokých vrstev, jež jimi trpí, jež na jejich půdě nenabývají vždy dosti podmínek k existenci podle měřítek doby lidsky důstojné, k existenci kulturním a také zvláště ethickým požadavkům času hověcí. V tom směru musíme účtovati ještě se změnami dalšími, zejména s jistými pošiny v rozdělení důchodů, jež by jenom neměly býti překotné; ale nevyhnutelný jsou, nemá-li nastati opravdové nebezpečí převratů mnohem radikálnějších a pro kulturní stav lidstva nebezpečných. Že tento způsob reformy také není ani socialismem v tom smyslu, v jakém jsme si jeho pravý pojem vyložili, jest na bílé dni a už dokonce není proti duchu církve. Dokladů jest hojnost. Křesťanství, a také zvláště katoličtí lidé nejlepšího zrna pracovali a pracují na toho směru sociální reformě.

Ze všeho už také plyne, jak dětinské a nespravedlivé, jen z pouhé nevědomosti plynoucí by bylo vykládati původ a příčiny socialismu a socialistických hnutí naší doby z pouhých zisťných snah požívačných a pod. Snad jednotlivcům, třeba hojným, jsou pohnutkou k účasti na socialistickém hnutí zásluky takového druhu — ale že by jen z těch zdrojů nebo hlavně z nich se prýštil socialismus jako nauka a velké hnutí doby, o tom není řeči, to jsou pošetilosti, jež odvádějí mysl od pravdy a pravého pochopení. Takové argumentace jen škodí jejich hlasatelům a jejich věci. Kdekoliv by se objevovaly, dlužno je s nejrozhodnějším a nejpřísnějším důrazem potírati a vymyčovati, také v zájmu církve samé, kdykoliv a kdekoliv by v řadách jejích se objevovaly takové způsoby boje, plynoucí z čiré nevědomosti.

Ony by neodvracely od socialismu, nýbrž hnaly by jen vodu na jeho mlýn.

Tím mohu snad skončiti. Snad právě z posledních poznámek vysvítá znovu potřeba odborně správného studia sociálních věd pro kleriky. O nutnosti náležitých opatření pro ně na učilištích nebudu se šfíiti. Leč bylo by po mém mínění velmi důležitým předmětem úrad takových sjezdů, jakým jest přítomný, aby pojednaly o přiměřených cestách, jakými by se i spolu pro kněžstvo, jež v úradě pastýřském působí, zjednati měly soustavné a náležitě přístupné zdroje poučení, soustavně spořádané a doplňované knihovny, kursy a jiné pomůcky. To jsou otázky váhy nemalé. Bez jejich zdravého rozřešení zůstane i boj církve proti sociální demokracii marným.

